

2 Nuläge

Barentsregionen och Norrland karaktäriseras av rika naturtillgångar med stora exportvärden främst inom skogs- och gruvnäringen. Näringslivet har en liten närmemarknad och är beroende av kostnadseffektiva transporter för att nå de stora marknaderna. Regionen har haft en kraftig befolkningstillväxt i universitetsstäderna medan glesbygden allt mer avfolkas. Ökad samverkan mellan utbildning, forskning och näringslivets basnäringar är ett utpekat satsningsområde för att göra industrin fortsatt bärkraftig och bidra till en hållbar tillväxt i hela Norrland och Sverige i övrigt.

2.1 Norrbottenregionen

Under 1999 bildades Norrbottenregionen, som är en lobbyorganisation, för att påskynda riksdag, regering och Banverkets planer att förverkliga en Norrbottenbana mellan Umeå och Haparanda. Följande intressenter ingår i gruppen:

- Kommunerna Umeå, Robertsfors, Skellefteå, Piteå, Boden, Luleå, Kalix och Haparanda
- Länsstyrelserna och landstingen i Norr- och Västerbotten
- Näringslivet

Norrbottenregionens arbete syftar till att visa på motiv för en utbyggnad av en ny kustnära järnväg mellan Umeå och Haparanda. Organisationen har sedan bildandet initierat och tagit fram ett antal utredningar som beskriver och analyserar förutsättningar och möjliga vinster för samhället med en Norrbottenbana.

Här är det viktigt att påpeka att Norrbottenregionen är en lobbyorganisation och att det är Banverket som sköter den formella processen med framtagning av förstudie, järnvägsutredning, järnvägsplan osv. I egenskap av detta ansvarar Banverket för att ta fram förutsättningar och analysera vilka effekter och konsekvenser en bana kan ge för samhället. I detta arbete kommer Banverket att söka information från tidigare genomförda utredningar men även från andra håll.

2.2 En del av Barentsregionen

Barentsregionen omfattar området runt norra polcirkeln i Norge, Sverige, Finland och Ryssland. Regionen är den nordligaste samarbetsregionen i Europa. Den bildades 1993 genom att utrikesministrarna från Sverige, Norge, Finland och Ryssland samt representant för EU-kommissionen undertecknade den så kallade Kirkenesdeklarationen. Samarbetet syftar bland annat till att säkra stabilitet och utveckling i regionen och i Europa i sin helhet. I Kirkenesdeklarationen understryks betydelsen av samarbete inom exempelvis miljö, ekonomi, vetenskap, teknik, regional infrastruktur, kommunikationer, kultur och turism.

Totalt bor fem miljoner människor i hela Barentsregionen. De stora arealerna gör att området upplevs som glesbefolkat. Befolkningskoncentrationer finns bl.a i kuststråket runt Bottenviken.

Umeå med kranskommuner och Luleå-Piteå-Boden

Definition av Norrbottenregionen

Norrbottenregionens definition av Norrbottenregionen är en ny kustnära järnväg mellan Umeå och Haparanda.

Banverkets definition av Norrbottenregionen är en ny kustnära järnväg mellan Umeå och Luleå.

Figur 2.2:1 Barentsregionen omfattar norra delarna av Norge, Sverige, Finland och Ryssland.

har vardera 140 000 invånare. Däremellan finns också betydande befolkningskoncentrationer. Skellefteå med 72 000 invånare är Sveriges största kommun utan persontrafik på järnväg. Kiruna och Gällivare/Malmberget har tillsammans 43 000 invånare. Mellan norra Sverige och norra Finland är samspelsflödena betydande mellan Torneå och Haparanda, som delvis fungerar som en stad med sammantaget drygt 30 000 invånare.

Norra Norge från Narvik och norröver har sammanlagt 200 000 invånare. Detta område kopplas söderifrån i icke oväsentlig grad av Malmbanan och det svenska järnvägssystemet.

På finska sidan har Torneå och Kemi med intilliggande småkommuner sammantaget 60 000 invånare, Rovaniemiområdet 60 000 och Uleåborgsregionen 200 000 invånare.

Befolkningen i nordvästra Ryssland är avsevärt större. Kolahalvöns befolkning har sammantaget 1,2 miljoner och Archangelskområdet har 1,6 miljoner invånare. 1,1 miljoner invånare finns i republiken Komi, cirka 45 000 i Nenets Autonoma Distrikt och cirka 750 000 i Kareliska republiken.

Befolkningen växer i och kring universitetsstäderna

De större stadsregionerna med mångsidig arbetsmarknad och universitetsutbud har haft en positiv utveckling. I Umeås fall har utvecklingen till och med varit mycket positiv. Denna positiva utveckling kan också ses i kranskommuner inom pendlingsavstånd från universitetsstäderna. Övriga stadsregioner har förlorat befolkning, i vissa fall i betydande omfattning. Finska sidan har haft likartad befolkningsutveckling. Särskilt Uleåborg har haft kraftig tillväxt men även Rovaniemi.

Många industriorter ligger avskilda från universitetsorterna. I Sverige har Skellefteå, Gällivare, Kiruna och Kalix särskilt stor andel som är sysselsatta inom tillverkningsindustrin. Omvänt har Umeå och Luleå/Boden särskilt höga andelar anställda inom offentlig sektor. Högre utbildning och forskning har en avgörande betydelse för exempelvis produktutveckling och marknadsföring inom tillverkningsindustri och övriga branscher.

En flexibel och väl fungerande arbetsmarknad är en viktig förutsättning för ekonomisk tillväxt. Med utvecklade pendlingsmöjligheter underlättas förutsättningarna att arbeta på ett större avstånd från hemmet utan att behöva flytta, vilket gör det enklare att knyta arbetskraft till lämpliga arbeten. Denna regionförstoring skapar förutsättningar för att motverka den negativa befolkningstrenden utanför städerna längs norrlandskusten. Orterna ligger dessutom på ett lämpligt avstånd från varandra för effektiv persontågtrafik.

Utbildningsnivån i regionen skiljer sig mycket åt. Universitetsstäderna Umeå och Luleå har större andelar högre utbildade än riksgenomsnittet, medan övriga kommuner i länen har en lägre andel än genomsnittet. Med effektivare kommunikationer kommer dessa obalanser att minska, eftersom såväl rekrytering av studenter till universiteten, som rekryteringen av högutbildade till näringslivet är starkt beroende av tillgängligheten till utbildning.

Näringslivet präglas av stora naturtillgångar

Barentsregionen är ett av världens rikaste områden på naturtillgångar. Här finns rika mineralfyndigheter, stora skogar, vattenkraft och ett rikt fiske i Barentshavet. I Ryssland finns också stora fyndigheter av olja och gas. Näringslivet består till stor del av råvaruförädlande basindustri, som i norra Sverige domineras av malm och skogsråvara. Norrbottens järnmalm och Skellefteåfältets fyndigheter av koppar, zink och guld står för betydande delar av produktionen inom EU. Skogsråvaran leder till ännu högre nettoexportvärden än malmen.

De industriella produktionsvärdena i den svenska delen av Barentsregionen (Västerbottens och Norrbottens län) är i storleksordningen 65 miljarder kronor per år. Områdena i Norge, Finland och Ryssland har tillsammans ännu större industriell produktion.

Råvarutillgången i Barentsregionen är av stor betydelse för hela Sverige och övriga Europa eftersom råvarorna förädlas i olika steg vid specialiserade fabriker. Transportsystemet utgör en avgörande länk i förädlingskedjan. Ett exempel är järnmalm från Gällivare. Malmen valsas till stålämnen i Luleå och förädlas ytterligare i Borlänge innan stålet kan användas i tillverkningsindustrin. En stor del av den förädlade produktionen exporteras där efter ut i världen. På samma sätt förädlas skogsråvaran i olika steg. Dels från timmer till inredningar och möbler, och dels från massaved till pappersmassa och vidare till papper och kartong.

Stora förändringar vid ökat utbyte i Barentsregionen

Näringslivet i nordvästra Ryssland genomgår en förändringsprocess. Genom att råvarorna i betydande grad är desamma finns förutsättningar för att Finlands och Sveriges högproduktiva och miljöinriktade industri skall kunna få viktiga roller i förädlingskedjorna. Som ett led i detta har man på den ryska sidan helt nyligen färdigställt en ny järnväg som via gränstationen Vartius kopplar samman de ryska och finska järnvägssystemen i höjd med Uleåborg.

2.3 Övre Norrlandskusten

Den sammantagna befolkningen i kustkommunerna mellan Umeå och Luleå uppgår till 300 000 invånare. Förutom Umeå och Luleå är det Robertsfors, Skellefteå och Piteå kommun. Längs hela stråket mellan Umeå och Haparanda bor nära 360 000 invånare.

Umeå är den mest expansiva kommunen. Här startas många nya företag, inte minst inom kommunikation och informationsteknologi. Verkstadsindustrin är stark liksom handeln. Den offentliga servicen är väl utvecklad. Umeå universitet och Sveriges lantbruksuniversitet bidrar mycket starkt till dynamik och tillväxt.

Robertsfors är den minsta kommunen i kuststråket. Befolkningen har de senaste åren minskat marginellt.

Skellefteå har haft oförändrad folkmängd de senaste decennierna, dock har en befolkningstillväxt skett under det senaste året. Näringslivet domineras av industri och

handel. Vård och omsorg och offentlig service är väl utbyggd. I Skellefteå finns en universitetfilial till Umeå och Luleå universitet.

Piteå har de senaste åren haft en positiv befolkningsutveckling. Handel, turism och industri är viktiga näringar i kommunen. Nyföretagandet har de senaste åren haft en positiv utveckling och har en stor del i att Piteå växer. Ur norrlandsperspektiv har Piteå en unik profilering på musik, festivaler och turism.

Luleå har en positiv befolkningsutveckling och ett mångsidigt näringsliv med tung industri och avancerad forskning. Den offentliga servicen är väl utbyggd. I Luleå finns ett universitet. Två av tre luleåbor arbetar i tjänstesektorn.

Pendling

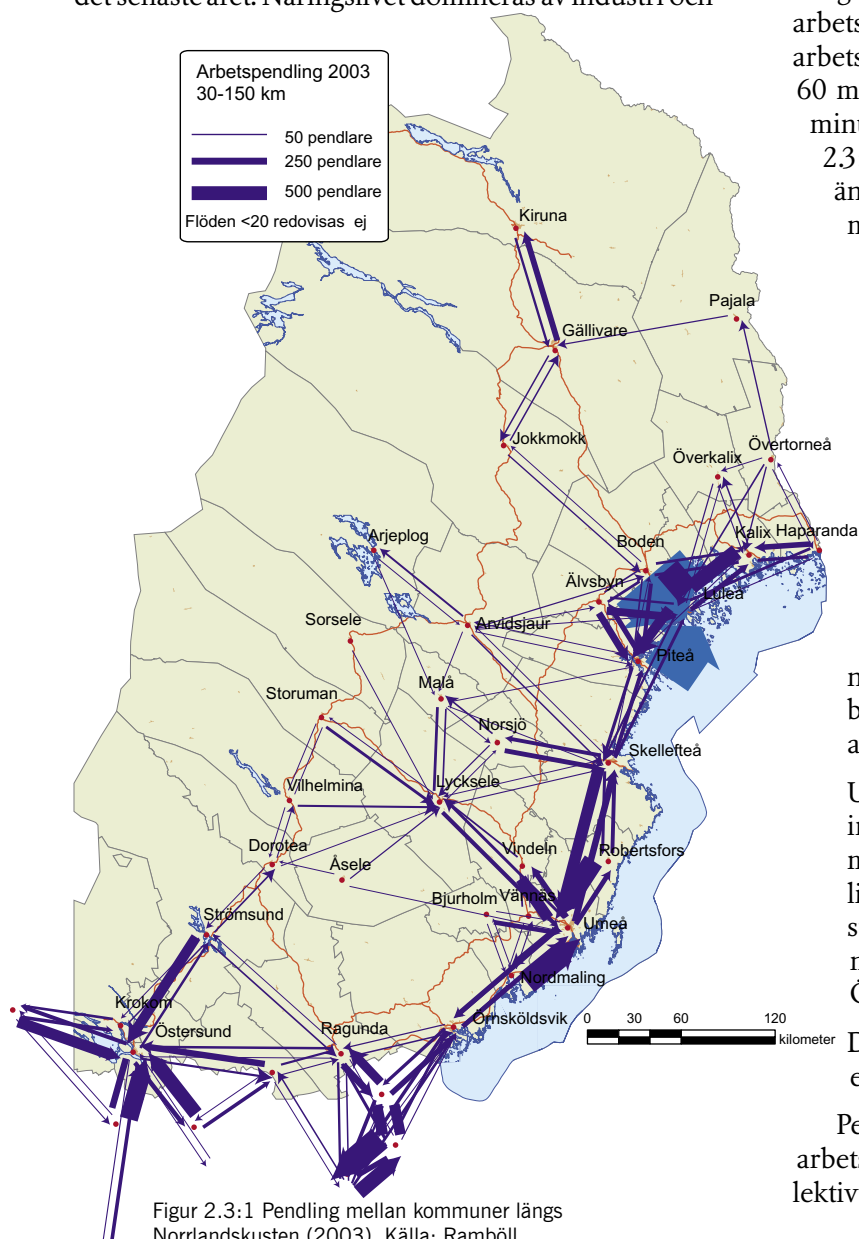
En genomsnittlig pendlingsresa mellan bostad och arbetsplats är drygt 20 minuter i Sverige. Omfattande arbetspendling förekommer med restider upp till 40–60 minuter från dörr till dörr. Pendlingstider över 60 minuter upplevs av många som avskräckande (se figur 2.3:2). Vissa människor är dock mer villiga att pendla än andra. Det gäller särskilt studerande och personer med högre utbildning. Med allt fler kunskapsintensiva företag blir väl fungerande persontransporter allt viktigare. IT-utvecklingen har hittills inte minskat behovet av personresor. Det förefaller snarare vara tvärt om.

Med arbetsmarknadens ökade specialisering blir det svårare för människor som har förlorat arbetet att hitta ett likvärdigt arbete nära bostadsorten. Arbetssökande med specialistkompetens har möjlighet att få ett likvärdigt arbete om de är beredda att arbeta relativt långt bort från hemorten. Ett sätt att klara detta är att flytta, men svårigheter kan uppstå när båda i ett parförhållande ska finna lämpliga arbeten. Goda pendlingsmöjligheter ger då möjlighet att hitta ett likvärdigt arbete på längre avstånd.

Umeå och Luleå utgör regioncentrum med stor inpendling. Luleå omges av de stora kranskommuner Boden och Piteå, som med dagens restider ligger på lämpligt pendlingsavstånd. I Umeå sker störst pendlingsutbyte med de närliggande kommunerna Vännäs, Nordmaling, Robertsfors och Örnsköldsvik.

Dubbelriktad pendling ger bra möjlighet till en ekonomiskt fungerande tågtrafik.

Pendlingen till Skellefteå är störst hos män och till arbetsplatser som kan vara svåra att försörja med kollektivtrafik.

Figur 2.3:1 Pendling mellan kommuner längs Norrlandskusten (2003). Källa: Ramböll.

Kvinnor använder över lag kollektivtrafik i större utsträckning än män, men vid resor med väl utbyggda system med tåg eller stadsbuss är skillnaderna mellan könen små (Källa: reseundersökning 2003, Västtrafik). I hushåll med en bil används bilen kanske traditionellt mest av mannen, vilket påverkar kvinnornas val av färdmedel. Vanliga kvinnoyrken inom exempelvis vården eller privat och offentlig service kan även vara lättare att nå med kollektivtrafik än mansdominerade arbeten i mindre centrala områden. På långa avstånd är pendlingsbenägenheten för kvinnor betydligt lägre än för män i hela Sverige utom i stråk med mycket goda kollektivtrafikförutsättningar. Förbättrade pendlingsmöjligheter med tåg anses därför ha särskilt stor betydelse för kvinnor.

Personer i hushåll med högre inkomst åker stadsbuss i mindre utsträckning. Däremot används tåg, express- och landsbygdsbuss i större utsträckning av höginkomsttagare. En tänkbar anledning är att höginkomsttagarna reser längre till arbete och studier.

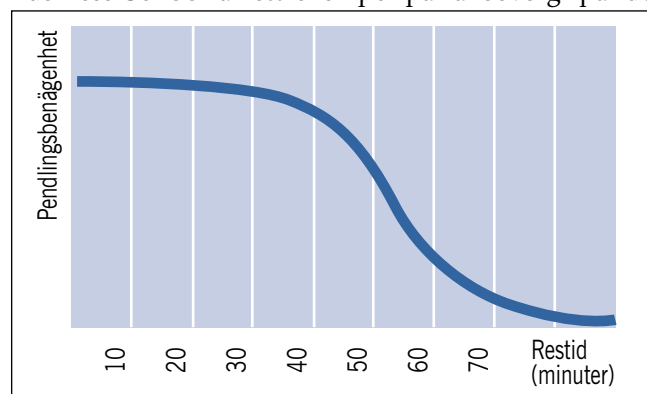
Ökad tillgång till högre utbildning

Norrbotten ger betydligt förbättrad tillgänglighet till högre utbildning längs norrlandskusten.

I regionen finns två större universitet i Umeå och Luleå. I Umeå finns också Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU). Umeå universitet har totalt 25 000 studenter, varav drygt 500 i Skellefteå. Luleå Universitet har ca 12 000 studenter. Det har anordnats utbildningsprogram i Skellefteå med årliga intagningar sedan 1998. Delar av vissa utbildningar är förlagda till huvudorterna Umeå och Luleå, och då är bra kommunikationer nödvändiga för att undvika tillfälliga bostadslösningar.

I kuststråket finns högre utbildning i Skellefteå genom filialer till universiteten i Umeå och Luleå. I Piteå finns musikhögskola och i Dalkarlså, Robertsfors kommun finns en folkhögskola. Runt om i Norrland finns viss högre utbildning i Örnsköldsvik, Boden och Kiruna.

Högre utbildning kan också ges i andra former. Barents Business School är ett exempel på länsövergripande

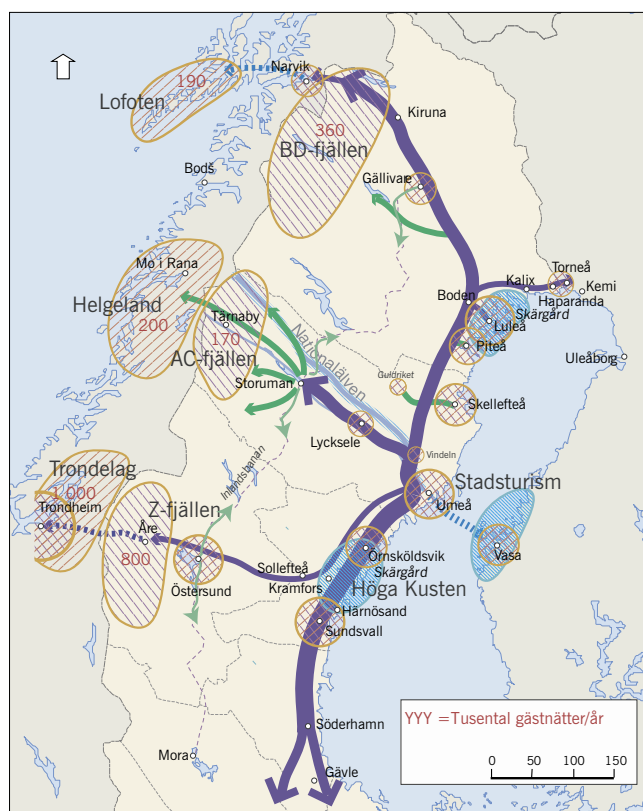
Figur 2.3:2 Principfigur som visar hur pendlingsbenägenheten minskar vid restider över 40-60 minuter från dörr till dörr.

projekt finansierat av EU, Östersjömiljarden och regionala aktörer. Projektet erbjuder utbildningsprogram för företag, studenter och handläggare, som vill ha fördjupade kunskaper om affärsrelationer med Ryssland. Projektet drivs av Jennings Education under Robertsfors kommun, i samarbete med Handelshögskolan vid Umeå universitet, Luleå Tekniska universitet och Sveriges Lantbruksuniversitet.

Besöksnäring

Besöksnäringen i norra Sverige är betydelsefull inte bara för regionens sysselsättning. De friluftsmöjligheter som Norrland erbjuder har dessutom stor betydelse för folkhälsan i ett betydligt större område. Lapplandsfjällen har hög beläggning under stora delar av året med både vintersporter och sommaraktiviteter såsom fjällvandring. Utöver fjällturismen finns turism i kustzonen. Sommartid är kusten solsäker och kulturutbudet i form av exempelvis musikfestivaler och marknader drar turister och konferensbesökare under hela året.

Tågtillgängligheten till Lapplandsfjällen är betydligt sämre än i Jämtland. Det gör att potentiella besökare från sydsverige hindras av långa restider med tåg eller tröttande bilfärder. Stora turistströmmar, från Finland till Sverige, passerar också gränsen till norra Finland. Turister kan också komma till Norrland med flyg.

Figur 2.3:3 Besöksnäringen är viktig i norra Sverige. Stadsturism (cirklar vid kusten) knyts samman med fjäll- och naturturism via kommunikationer med buss, tåg och färja (pilar i kartan). Källa: ÅF Infraplan.